

Podcast Konkurrenten

Avsnitt 12: Konkurrenshistoria: Skråväsendet

Textversion av Konkurrenten avsnitt 12 (publicerat 11 maj 2016), vill du hellre lyssna på avsnittet kan du ta del av det på vår webbplats www.konkurrensverket.se/konkurrenten.

Ola Billger:

Hjärtligt välkommen till ett nytt avsnitt av Konkurrenten, Konkurrensverkets podcast om upphandling och konkurrens. Jag som leder den här podden heter Ola Billger och är kommunikationschef på Konkurrensverket. Idag har vi med oss Joel Söderholm som är kommunikatör på Kommunikationsavdelningen. Idag ska vi presentera ännu ett avsnitt av Konkurrensens historia senast så gick vi igenom kartellerna på antiken. Vad är det vi ska prata om idag Joen?

Joen Söderholm:

Ja tillbaka till den populärvetenskapliga konkurrenshistorien. Idag ska vi gå framåt litet i tiden, framåt medeltiden och framåt och prata om skråväsendet.

Ola Billger:

Vad är ett skrå, vi börjar där?

Joen Söderholm:

Ja, skråväsendet som fenomen eller vad man ska säga är egentligen ett samhällssystem kan vi kalla det som dominerade ekonomin och politiken och hela samhället i Europa i flera sekler. Och det går egentligen ut på att utövare av ett och samma yrke går ihop i så kallade skrån som är en slags förening då kan man säga. Och genom att vara ihop i det här så får de olika privilegier, dels från sig själva man får ju det automatiskt av att man går ihop och samarbetar, och dels såsom det utvecklades senare så får man det även från statligt håll vilket gjorde att skråna så småningom fick totalt monopol på många marknader.

Ola Billger:

Så det här är kopplingen till konkurrensen är ganska tydlig här. Skråna tryckte

ner konkurrensen och det är här är en medeltida företeelse. Hur uppstod de första skråna Joen?

Joen Söderholm:

Först ska jag lägga till, förtydliga, att skråväsendet är fokuserat på Europa. Det var här det var ett fenomen kanske särskilt i länder som England, Tyskland och Italien blev det som allra störst. Men däremot har det funnits skråliknande organisationer över hela världen. I Japan hade man något som hette Za, ursäktat uttalet, som gick ut på att man allierade sig med lokala tempel olika handelsmän, oftast män, och då kunde få ensamrätt på en viss region eller ensamrätt att använda en viss väg så ingen annan fick använda den för att handla. Men skråna i Europa i alla fall de började formas under den väldigt tidiga medeltiden det som på engelska kallas för The dark ages vilket är en enormt kritiserad term. För att det var rätt kaosigt efter att Rom föll men det kanske inte var Mad Max vi pratar om. Men det är ändå väldigt svårt för en enstaka handelsman. Jag fortsätter använda ordet handelsman för att det finns inte något bra alternativ till det. Och det var allt som oftast män och skråväsendet såg till att det fortsatte vara män. Men säg då att du som handelsman ska gå till en marknad fem mil bort, du går ensam med dina varor, du blir knivhuggen i vitala organ av banditer och du blir lurad och allting, så då går man i stället ihop ett helt gäng och skyddar varandra. Och på det sättet får man makt på olika sätt, man behåller affärshemligheter inom sig själva, inom den egna gruppen osv.

Ola Billger:

Dark ages, vi ska förtydliga för de mindre historieintresserade lyssnarna, då pratar vi alltså om tiden någonstans efter Romarrikets fall 480 folkvandringstid.

Joen Söderholm:

Vi kanske skulle specificera litet. Vi pratar runt kanske 700–800-tal att här börjar de första skråna eller gillen kallades det då, runt här började de dyka upp. Och de första bevisen vi har på att det har funnits gillen kom från runstenar faktiskt, särskilt två stycken, det finns en i Sigtuna nära Mariakyrkan tror jag den heter. Som pratade om Frisernas gille och det finns även Bjällbostenen det är väl i Bjällbo. Jag minns inte riktigt var det ligger någonstans. Men de pratar i alla fall om gillen då som i princip är skrån fast en tidigare version av det. Och på dem står det väl något i stil med ett gäng coola grabbar reste det här efter sin gilles bror eller si och så. Litet annorlunda vokabulär men det är i princip det det står.

Ola Billger:

Det är ju spännande det här hur folk har försökt trycka undan konkurrensen både under antiken och sedan när medeltiden tog fart. Men hur fungerade de här skråna internt och på vilket sätt blev det ett konkurrensbekymmer i någon mening?

Joen Söderholm:

Syftet som sagt var ju från början att skydda sig själv och skydda den egna gruppen man gick ihop. Men sedan blev det verkligen ett rent uttalat syfte att trycka ner konkurrensen, att se till att det bara var man själv på den här marknaden. Och det gjorde skråna på olika sätt i hur de fungerade. De började så småningom utvecklas från litet mindre organiserade grupper till mer organiserade som fick mer politisk makt och som sedan band ihop sig med politiska ledare och liknande. Och det var bl.a. genom väldigt hårda regler både inom skrået och inom staten. Så småningom blev det ju lag på att man vara tvungen att vara med i ett skrå. Man ville jobba inom ett visst hantverk. Man vill vara sadelmakare, ja då måste du vara med i det här skrået.

Ola Billger:

Det är någon slags antites till dagens kartellagstiftning.

Joen Söderholm:

Du måste vara med i kartellen.

Ola Billger:

Då måste man vara med i en kartell under medeltiden, idag är det ju totalförbjudet.

Joen Söderholm:

Exakt. Det är inte så här att okej ja men då går jag och skriver in mig i skrået utan det är något av ett livsstilsprojekt vi pratar om här att man kommer in i skråen som lärling när man är kanske nio år. Det finns, jag minns inte vilket svenskt skrå det är från 1600-talet, som har i sina stadgar att den som är lärling måste vara under fjorton år. Så man bestämmer sig ganska tidigt för sitt hantverk. Man är lärling i flera år, kanske fyra, fem år, och lär sig det här hantverket eller yrket vad det nu är för något innan man får göra ett prov och gå vidare och bli gesäll och måste tjäna den man har varit lärling hos i ett antal år. Det varierade den här tiden krympte så småningom väldigt mycket, hur länge man skulle göra det. Sedan skulle man ge sig ut på en gesällvandring i kanske två år där man skulle prova på yrket i olika städer och hos andra skråmedlemmar som var verksamma i andra städer och sedan fick man då slutligen göra ett mästerprov som väl var oftast ett specifikt hantverk som skulle bedömas av andra mästare, man skulle betala en avgift, man skulle hålla ett stort fint party och sedan så kunde man kanske få bli medlem i skrået. Då har man redan hunnit vara där i större delen av sitt liv helt enkelt. Så det är inte bara att man har börjat lära sig ett hantverk och sedan bestämmer sig för att starta sin egen grej. Det var inte så det fungerade, det var direkt olagligt att göra så.

Ola Billger:

Det var ett sätt att trycka undan konkurrensen och ett sätt att se till att det finns ett

mindre antal som kunde varje hantverk för att hålla uppe kvaliteten antar jag, men också priser framför allt.

Joen Söderholm:

Ja, det fanns många syften att göra det här eller att använda det här systemet, både positiva och negativa för skråna reglerade ju priserna själva. De bestämde att "du får inte ta mer än din skråkompis gör" på gott och ont gjorde de det och det påverkade åt båda håll. De hade ju även regler som skulle se till att man hade en viss kvalitet, man fick inte göra dåliga grejer och försöka lura på folk. Så det fanns mycket positivt med de här skråerna vi får det ju lätt att låta som bara väldigt dåliga karteller och dåligt system men det hade mycket positiva grejer i sig. Det här är litet jobbigt för det här är ett helt annat samhällssystem vi pratar om.

Ola Billger:

Det är väl också ett slags socialt skyddsnät?

Joen Söderholm:

Ja, absolut.

Ola Billger:

En skyddsfunktion för de som var med i skråna, också ett socialt skyddsnät i skråerna vid dödsfall och liknande.

Joen Söderholm:

Det var ju så att om någon skråmedlem dog så tog man hand om dess begravning, och man kanske försörjde familjen. I vissa fall fick änkan ärva hela den här verksamheten efter sin man, vilket för övrigt var det enda sättet för en kvinna att ta sig in i den här och bli ekonomisk oberoende under medeltiden.

Ola Billger:

Så det här var som mycket annat mansdominerat för början till slut.

Joen Söderholm:

Ja, något enormt. Det är väl ganska intressant att se på hela skråväsendet ur ett genusperspektiv eftersom det var ett system som väldigt systematiskt trängde undan kvinnor, där kvinnor inte fick bli lärlingar som sagt det var bara på det här sättet de fick komma in.

Ola Billger:

Vilka fler bekymmer fanns det med skråväsendet, förutom att konkurrensen skadades? Och att kvinnorna inte fick vara med.

Joen Söderholm:

Ja, dels finns det så här har jag hört talas om litet roliga logistiska problem att de här olika skråna samlades i specifika delar av staden vilket man fortfarande kan se på namnet på gator i många stora europeiska städer att de är namngivna efter

skrået. Och då kanske det blir att du behöver flera kompetenser för att göra en viss produkt. Säg att du ska göra en vagn och du behöver en sadelmakare och en snickare och allt vad det är. Då får du ju dra runt genom hela staden för att få ihop det där för de har ingen lust att springa ifrån sina egna skråvarter men det antar jag att de hittade några smidiga lösningar på. Det riktigt stora problemet som vi pratade om också fördelarna med att faktiskt ha en fungerande konkurrens det är att det inte blev några innovationer. Eller det är klart att det blev innovationer men skråväsendet saktade ner det något enormt. Bland annat för att det ofta fanns regler inom skråna att finns det ny häftig teknik som vi kan använda då får du inte använda det om inte alla andra i skrået också planerar att använda det.

Ola Billger:

Det var ungefär samma slags sadlar på 1200-talet som 1400-talet, eller samma slags stövlar eller handskar eller vad man nu gjorde.

Joan Söderholm:

Jag ska inte uttala mig för mycket om utvecklingen av stövlar under medeltiden, men precis. Och det där var ju det som till slut, troligen, fick skråna att gå under för de började ju tappa sin makt och sin position framåt 1500-talet. England avskaffade först har jag för mig i mitten av 1500-talet. Och det är litet kul, det finns två olika sätt att se på saken som är varandras motsatser samtidigt som de hör ihop väldigt bra. Det ena är att skråna helt enkelt inte hängde med i tiden eftersom de var fast i det här inga innovationer etc. etc. samtidigt som det under 1500- och 1600-talet blev enorma utvecklingar i samhället, att de helt enkelt inte hängde med i det och då dog de ut. Den andra tanken är att helt enkelt skråna började egentligen dö ut av andra anledningar och det gav då utrymme för den här utvecklingen som kom senare för nu har vi..., äntligen kan vi släppa in andra på marknaden och vi kan släppa fram innovationer och allting för att skråna är inte i vägen för det. Jag antar att sanningen ligger någonstans mittemellan att det berodde litet på varandra. Jag menar England avskaffade först skråna och började ta in fler fria handlare och fria hantverkare som sysslade på egen hand, vilket ju självklart påverkade länderna runt omkring. För det ska man komma ihåg om skråna som även om de skaffade sig monopol i väldigt stora regioner så var inte konkurrensen helt borta.

Ola Billger:

Det fanns alltid en internationell konkurrens.

Joan Söderholm:

Ja men exakt. Jag tror väl inte att det är en slump heller att skråna började försvinna i samma århundrade som Amerika upptäcktes. Den internationella handeln blev allt viktigare och det blir ju ett hot mot skråerna.

Ola Billger:

Globaliseringen tog knäcken på skråväsendet.

Joen Söderholm:

Ja men visst.

Ola Billger:

Finns det någonting det här låter litet grann som det du berättade att det är någon slags blandning branschförbund eller yrkesförbund och fackförening och kartell i samma härva så att säga. Är det en riktig liknelse?

Joen Söderholm:

Ja, det är det jag var inne på litet förut att vi pratar om ett helt annat samhällssystem så det är väldigt svårt att göra en ordentlig jämförelse med någonting som finns idag och därför blir det just sådana olika åsikter. Vissa ser det som tydliga fackförbund, ja de kämpade för varandras rättigheter, såg till att man inte blev lurad, man gav varandra skydd. Medan andra ser det som tidiga karteller då för att de tränger undan all annan konkurrens. De såg till att de är ensamma på marknaden och som sagt det är svårt att egentligen dra en tydlig gräns där för det var litet av varje i ett system som är extremt annorlunda mot hur det fungerar idag.

Ola Billger:

Hur länge fanns det här kvar i Sverige? Du pratade litet om att det började försvinna på 1400-talet i England men hur länge höll sig skråväsendet kvar i Sverige?

Joen Söderholm:

Man skulle säga att det var en ganska långsam död för skråna överhuvudtaget. Delvis för att de var så integrerade med den politiska makten så att det var ju ofta de politiskt ledande som ledde skråerna själva och de ville ju hålla sig kvar i sin position. Så det hölls sig kvar extremt länge på många håll. Fram till 1800-talet var det i Sverige och även i Frankrike. I Sverige tror jag det var 1840-tal som man till slut förde in en lag som sade ja det är tillåtet att folk som inte är medlemmar i skråen att komma in på marknaden och intressant där blir det första gången som kvinnor får möjlighet att faktiskt bli hantverkare i Sverige.

Ola Billger:

Så skråväsendets avveckling får en direkt bäring på förbättrad jämställdhet, låt vara på en låg nivå på 1800-talet?

Joen Söderholm:

Ja, det hänger väl ihop väldigt mycket med den allmänna utvecklingen som sker under det här århundradet och det som följer.

Ola Billger:

Joen, hjärtligt tack för den här historielektionen. Vi har då gått från antikens karteller över till medeltidens skråväsende. Vad tror du att vi kommer att fundera på nästa gång när vi tittar på konkurrensens historia?

Joen Söderholm:

Ja, det är jättespännande att försöka lista ut ett bra ämne. Har ni som lyssnar något bra tips får ni jättegärna höra av er. Vi har pratat om litet olika, jag har funderat på olika saker t. ex. Ostindiska kompaniet ett företag som tog över ett helt land och hade en egen armé, bara en sådan sak.

Ola Billger:

Då kommer det förmodligen bli nästa avsnitt. Vi går från skråväsendet via globalisering och över till Ostindiska kompaniet nästa gång vi tittar på konkurrensens historia.

Joen Söderholm:

Det känns som en logisk väg.

Ola Billger:

Ni har lyssnat på Konkurrenten, Konkurrensverkets nya podd om upphandling och konkurrens och vi säger tack till Joen Söderholm.

Joen Söderholm:

Tackar.